

Semnan University

Journal of Applied Arts

Journal homepage: <http://aaj.semnan.ac.ir>

ISSN: 2821-0670

Scientific– Research Article

A Comparative Study of Human Forms in the Paintings of Mirza Agha Emami and Haj Mosaverol-Molki

Zahra Mahdavi Ghahsareh¹, Qobad Kiyanmehr² (Corresponding Author) ,
Bahareh Taghavinejad³

¹ Master's Student, Department of Handicrafts, Faculty of Handicrafts, Isfahan Art University, Isfahan, Iran.

² Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Handicrafts, University of Art of Isfahan, Isfahan, Iran.

³ Associate Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Handicrafts, University of Art of Isfahan, Isfahan, Iran.

(Received: 10.07.2024, Revised: 08.12.2024, Accepted: 29.01.2025)

<https://doi.org/10.22075/aaj.2025.34636.1269>

Abstract

The process of changes in human motifs in Iranian painting began with the naturalistic vision of Kamal al-Din Behzad in the Timurid period, was revived by Reza Abbasi in the late Safavid period, and continued by his students. It remained unfinished with the end of the Safavid Isfahan School until Mirza Agha Emami, a painter of the late Qajar and early Pahlavi periods, studied the works of painting of past schools and the experience of contemporary painting, and tried to integrate them together, creating a great transformation in Iranian painting. The present study has studied the visual characteristics of the human form in the works of painting by Mirza Agha Emami and Hajj Muswar al-Molk. The important issue is the representation of the visual characteristics of the works of painting that have emerged from past schools in the contemporary era. Accordingly, the purpose of this study is to seriously investigate how human motifs began to change in Iranian painting. The questions that are raised are: What are the characteristics of the human forms by Mirza Agha Emami and Hajj Muswar al-Molk? What are the similarities and differences between the human forms of the paintings of Mirza Agha Emami and Hajj Muswar al-Molki? This research was conducted using an analytical-comparative method and the method of collecting field and documentary information. The results indicate that the human forms of the paintings of Master Mirza Agha Emami are the initiators of the process of Iranianizing Iranian painting seriously throughout the life of the painter, which includes new features including Iranian faces with gender separation, more realistic bodies, inducing emotions, more natural colors along with school processes, and repetitive and non-Iranian forms such as Semitic and Mongolian features have been eliminated as much as possible, which this process was also continued by Hajj Muswar al-Molki (in a more developed and realistic form).

Keywords: Iranian Painting, Human Form, Mirza Agha Emami, Haj Mosaverol-Molki.

1- Email: shamseh23@gmail.com

2- Email: q.kiyanmehr@aui.ac.ir

3- Email: b.taghavinejad@aui.ac.ir

How to cite: Mahdavi Ghahsareh, Z., Kiyanmehr, Q. and Taghavinejad, B. (2025). A Comparative Study of Human Forms in the Paintings of Mirza Agha Emami and Haj Mosaverol-Molki, Journal of Applied Arts, 5(3), 63-79. Doi: 10.22075/aaj.2025.34636.1269

مطالعه تطبیقی فرم‌های انسانی در آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی

زهره مهدوی قهساره^۱

قباد کیانمهر (نویسنده مسئول)^۲

بهاره تقوی نژاد^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه صنایع دستی، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

^۲ استاد، گروه صنایع دستی، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

^۳ دانشیار، گروه صنایع دستی، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۲۰، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۱۸، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۱۱/۱۰)

<https://doi.org/10.22075/aaj.2025.34636.1269>

چکیده

روند تغییرات نقوش انسانی در نگارگری ایران توسط دید ناتورالیسم کمال‌الدین بهزاد از دوره تیموری آغاز، در اواخر دوره صفوی توسط رضا عباسی احیاء و توسط شاگردان وی ادامه و با پایان یافتن مکتب اصفهان صفوی ناتمام ماند تا این‌که میرزاآقا امامی نقاش اواخر دوره قاجار و اوایل پهلوی با مطالعه آثار نگارگری مکاتب گذشته و تجربه نقاشی معاصر، سعی بر ادغام آن‌ها با یکدیگر نمود و تحول بزرگی را در نگارگری ایرانی ایجاد کرد. پژوهش حاضر به مطالعه ویژگی‌های بصری فرم‌انسانی آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملک پرداخته‌است. مسئله مهم بازنمایی ویژگی‌های بصری آثار نگارگری است که از مکاتب گذشته در دوران معاصر پدیدار شده‌است، بر این اساس هدف از این پژوهش چگونگی آغاز تغییرات نقوش انسانی در نگارگری ایرانی به طور جدی است. پرسش‌هایی که مطرح می‌شود این است ویژگی فرم‌های انسانی ایرانی شده توسط میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی چیست؟ شباهت‌ها و تفاوت‌ها فرم‌های انسانی آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی چیست؟ این پژوهش به روش تحلیلی- تطبیقی انجام شده و شیوهی جمع‌آوری اطلاعات میدانی و اسنادی است. نتایج حاکی از آن است که فرم‌های انسانی آثار نگارگری استاد میرزاآقا امامی آغازگر روند ایرانی‌سازی نگارگری ایرانی به طور جدی در طول حیات نگارگری است که ویژگی‌های نو شامل چهره ایرانی با تفکیک جنسیت، اندام واقعی‌تر، القای احساسات، رنگبندی‌های طبیعی‌تر همراه با پردازش‌های مکتبی است، همچنین فرم‌های تکراری و غیر ایرانی چون ویژگی‌های سامی و مغولی را تا حد امکان حذف شده‌است که این روند توسط حاج مصورالملکی نیز (به صورت متکامل تر و واقع‌گرایانه‌تر) ادامه یافت.

واژه‌های کلیدی: نگارگری ایرانی، فرم انسانی، میرزاآقا امامی، حاج مصورالملکی.

* این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «تحلیل ویژگی‌های بصری نگارگری‌های استاد میرزاآقا امامی به منظور استفاده در طراحی و تزئین آثار کاربردی چوبی معاصر» در دانشگاه هنر اصفهان است که به راهنمای نویسنده‌گان دوم و سوم انجام شده‌است.

1- Email: shamseh23@gmail.com

2- Email: q.kiyanmehr@aui.ac.ir

3- Email: b.taghavinejad@aui.ac.ir

شیوه ارجاع به این مقاله: مهدوی قهساره، زهره؛ کیانمهر، قباد و تقوی نژاد، بهاره. (۱۴۰۴). مطالعه تطبیقی فرم‌های انسانی در آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملک، نشریه هنرهای کاربردی، ۵(۳)، ۶۳-۷۹.

حضور هنرمندی چون کمال‌الدین بهزاد در مکتب نگارگری تیموری که با وجود سبک نزدیک به طبیعت وی، ظاهر تخت تزئینی در آثار نگارگری این هنرمند حفظ ولی وجوه خشک و تصنعی آگاهانه حذف شد، «مردی که هنر ایران را در راستای ناتورالیسمی قرار داد و آن را با شعر درآمیخت و آخرین بقایای انعطاف ناگذیری و درشتخویی دوره مغول را از بین برد» (پوپ، ۱۳۹۳: ۸۴). در اواخر دوره صفویه رضا عباسی اقدام به ادامه ایجاد تغییراتی در نگارگری مکتب اصفهان کرد که بعد از او این روند توسط شاگردانش تا انحطاط دوره صفوی ادامه حیات داشت. اواخر قاجار میرزاآقا امامی که به مطالعه نگارگری مکاتب گذشته پرداخته بود، از این جریان آگاه و به روند کمال‌الدین بهزاد و رضا عباسی ادامه داد که نتیجه آن حذف ویژگی‌های سامی و مغولی (فرم اندامی خشک و قراردادی، صورت‌های پهن و بدون احساس، چشمان بادامی، ابروان کشیده و... در نگارگری‌های ایرانی) بود. لذا در پژوهش حاضر، نگارندگان تمرکز خود را با رویکردی فرم‌شناسانه معطوف به مطالعه فرم‌های انسانی آثار میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی کرده‌اند. هدف از این پژوهش: چگونگی آغاز ایرانی‌سازی نگارگری ایرانی به طور جدی و ادامه‌دار است. جهت دستیابی به نتایج مطلوب و رسیدن به هدف پژوهش در این مقاله پاسخ به سؤالات اصلی و فرعی ضروری هست: ویژگی‌های فرم‌های انسانی ایرانی شده توسط میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی چیست؟ شباهت‌ها و تفاوت‌های فرم‌های انسانی آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی چیست؟

آثار نگارگری میرزاآقا امامی دارای ویژگی‌های شاخص بصری است که موجب نزدیک شدن به لطافت و سلیقه‌ی نگارگری ایرانی همچون اندام‌های کشیده و چهارشانه، صورت‌های طبیعی و دارای نژاد ایرانی و عواطف و احساسات مادی و زمینی است که اهمیت بررسی آن موجب اهمیت خاص نگارگری میرزاآقا امامی شده که در نمونه آثار حاج مصورالملکی نیز راه پیدا کرد. ضرورت این مطالعه، توجه به نقوش و عناصر

ایرانی و ایجاد انگیزه‌ی شناخت کامل و نوآوری در هنر اصیل ایرانی است تا نگارگران از دست زدن به ابتکار و خلاقیت در چهارچوب قواعد و اصول دنیای هنرهای سنتی نه‌راسیده و به زندگی و پیشرفت آن بر اساس نیاز روز جامعه کمک کنند.

پیشینه پژوهش

در پی بررسی مقاله‌ها، کتاب‌ها، فیلم مستند و پایان‌نامه‌ها، موضوعات مورد بررسی معمولاً به معرفی میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی و خانواده‌ی ایشان به‌عنوان فرهیختگان هنر نگارگری در اصفهان و مهارت و تأثیرپذیری هر دو در گرایش‌های هنر نگارگری و هنرمندان هم‌دوره و مکتب اصفهان، ابداعاتی که توسط ایشان انجام گرفته و مطالعات آن‌ها پرداخته‌اند. برخی پژوهش‌ها که بخشی از موضوع را مورد بررسی قرار داده‌اند، بدین شرح هستند:

مهرابی در مقاله خود با عنوان «تجدد و نوآوری در هنر پیشگامان مکتب نگارگری معاصر» (۱۴۰۲)، که در سال هشتم و دوره ۵۴ نشریه پژوهش در هنر و علوم انسانی به چاپ رسیده‌است، به تحولات عمده فرهنگی و هنری ایران در اواخر قاجار و پهلوی و تحولاتی که در نگارگری ایران وارد شد و زندگینامه هنرمندان پرداخته‌است. نساج در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی مقایسه‌ای طرح در آثار سوخت و معرق استاد حاج میرزاآقا امامی و استاد حسین خوشنویس زاده» (۱۳۹۴)، از دانشگاه هنر اصفهان، ابتدا به معرفی هنر سوخت و معرق چرم پرداخته و در ادامه توضیحاتی مبنی بر معرفی استاد میرزاآقا امامی به‌عنوان اولین هنرمند احیاگر این هنر قدیمی و همچنین معرفی استاد حسین خوشنویس‌زاده به‌عنوان ادامه دهنده راه این هنر ارزشمند، با ویژگی خاص هنری خود پرداخته‌است؛ و در روند پایان‌نامه به بررسی مقایسه‌ای طرح در آثار این دو هنرمند پرداخته‌است. وفامهر و امامی‌فر در مقاله خود با عنوان «پیدایش تابلو سوخت و نقش حاج میرزاآقا امامی» (۱۳۸۷)، که در سال چهارم و دوره ۶ نشریه نگره به چاپ رسیده‌است، به معرفی هنر سوخت (معرق چرم) شیوه اجرا، دوره مورد استفاده، احیای آن در قالب تابلوهای زینتی و

همچنین نقش میرزاآقا امامی در ابداع تابلوهای سوخت (معرق چرم) و شیوه اجرای آن‌ها پرداخته‌اند. وفامهر در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی آثار حاج میرزاآقا امامی از دیدگاه تصویرسازی، عنوان پروژه عملی: معرفی بناهای تاریخی میبد به شیوه تصویرسازی» (۱۳۸۶)، از دانشکده هنر دانشگاه شاهد، آثار حاج میرزاآقا امامی (هنرمند اواخر قاجار) که ادامه دهنده بسیاری از شیوه‌ها و هنرهای سنتی ایرانی است را با دیدگاه تصویرسازی در آثار سوخت ایشان که به نوعی احیاء و با کاربردی نو پدید آمدند، مورد بررسی قرار داده‌است. کاویانی در مقاله خود با عنوان «معرفی چند چهره درخشان هنر معاصر اصفهان» (۱۳۷۹)، که در سال سی و هفتم و شماره ۲۰ و ۲۱ نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی به چاپ رسیده‌است، به شرح حال چند تن از بزرگان نقاشی اصفهان چون میرزاآقا امامی، زینت‌السادات امامی، عباس پورصفا، محمدحسین مصورالملکی و یرواند نه‌پطیان پرداخته‌است، در این مقاله به اطلاعات گسترده میرزاآقا امامی در زمینه «ایرانی سازی» اشاره شده‌است. ادیب برومند در مقاله خود با عنوان «میرزاآقا امامی» (۱۳۵۶)، که در سال پانزدهم و دوره‌های ۲۰۶ و ۲۰۷ نشریه وحید به چاپ رسیده‌است، به معرفی هنر و مهارت استاد میرزاآقا امامی در سایر گرایش‌های هنر نگارگری پرداخته‌است. از موارد قابل‌توجهی که به آن اشاره شده‌است، مسئله ایرانی‌کردن نگارگری ایرانی توسط میرزاآقا امامی است.

با توجه به روند مطالعه در مقاله پیش‌رو و طبق مطالعاتی که بر روی پژوهش‌های انجام شده صورت گرفته‌است، پژوهشی مشابه که به طور تخصصی به مطالعه ویژگی‌های بصری فرم انسانی در آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی، پرداخته باشد، مشاهده نشده‌است و این پژوهش به لحاظ نگاه ریزبینانه در جهت مطالعه فرم انسانی در آثار دو هنرمند همدوره (میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی) دست به ابتکار عمل و نگاه ریشه‌ای به آثار نگارگری کرده‌است.

روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو از نظر هدف بنیادی- نظری است و از نظر ماهیت و روش به دلیل بررسی و مقایسه تحولات وارد شده در فرم انسانی نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی، تحلیلی- تطبیقی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات اسنادی و میدانی است. برای بررسی ویژگی‌های بصری نگارگری‌های میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی از سایت، کتاب و موزه بهره‌گیری شده که تعداد آن‌ها ۸ نمونه موردی است و از طریق عکس‌برداری و اسکن از روی آثار و ذخیره‌سازی از سایت مربوطه و آنالیز خطی نمونه‌ها به وسیله نرم‌افزار راینو^۱ و فتوشاپ^۲ انجام گرفته‌است. پژوهشگر ابتدا به مطالعه و توضیحاتی در مورد زندگی و توصیف و تحلیل آثار نگارگری میرزاآقا امامی و همچنین تطبیق آن‌ها با یکدیگر پرداخته‌است و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی است، که داده‌ها به وسیله ابزارهای سنجش مشخصی به غیر از روش آماری دریافت می‌شوند و تجزیه و تحلیل بدون دخالت دیدگاه پژوهشگران مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

مبانی نظری

نگارگری ایرانی

نگارگری ایرانی به‌عنوان یکی از نمونه‌های فاخر آثار فرهنگی و هنری ایرانی در طول دوران، رسانه‌ای پر قدرت در جهت بیان فرهنگ و اندیشه‌هاست و در کل به‌عنوان هنر تصویرگری ظریف و معمولاً ریزنقش که از دیرباز به شیوه‌های مختلف در خاور زمین متداول بوده‌است گفته می‌شود؛ و این واژه ترجیحاً جایگزین واژه‌ی «مینیاتور» است (پاکباز، ۱۳۷۸: ۵۹۹). یک اثر نگارگری همانند سایر آثار هنری تجسمی دارای فرم‌های متعددی است که در جهت بیان موضوع به‌کار گرفته شده‌اند.

فرم

در مواجهه با هر اثر هنری آن‌چه که در نگاه اول مخاطب را درگیر می‌کند فرم است و به نوعی رابطی

² Photoshop

¹ Rhinoceros

مهارت و فعالیت در گرایش‌های مختلف در آن‌ها و در نتیجه خلق آثار متنوعی از نوع نقاشی زیرلاکی، طراحی قالی، طراحی نقوش کاشی، آثار سوخت و معرق چرم، نقاشی گواش و آبرنگ کرده‌است. میرزاآقا در طول فعالیت هنری خویش کارگاه‌های متعددی داشت که محل ساخت آثار فاخر سفارشی و شخصی و بازاری بود که در این بین نه تنها شاگردان بسیاری در آن محل آموزش می‌دیدند، بلکه محلی برای دورهمی و تبادل اطلاعات اساتید همعصر وی چون محمدباقر سمیرمی، عبدالحسین صنیع‌همایون، حاج مصورالملکی، حسین خوشنویس‌زاده و ... بوده‌است (ادیب‌رومند، ۱۳۵۶: ۱۶).

نگارگری‌های میرزاآقا

نمونه‌های موردی مورد مطالعه در این پژوهش چهار اثر از نگارگری‌های میرزاآقا شامل نگاره‌های حکایت باب اول بوستان، آبتنی شیرین، دختر اشرافی با پرنده و قالی نگاره مادر وطن است. نگاره‌ها دارای پشتوانه ادبی، حکمت، مسائل روزمره و پند و اندرز است که نگاره‌های حکایت باب اول بوستان و آبتنی شیرین دارای مضمون ادبی از آثار فاخری چون بوستان سعدی و خمسه نظامی بوده و قالی نگاره مادر وطن دارای پشتوانه اعتقادی آیین ایران باستانی (اعتقاد به مادر- خدا آناهیتا) و نگاره دختر اشرافی بیانگر توجه هنرمند به مسائل روزمره است (تصویر ۱، ۲، ۳ و ۴).

فرم انسانی در آثار نگارگری میرزاآقا امامی

فرم اندام: در نگاره «حکایت بوستان سعدی» دو فرم انسانی قابل‌مشاهده است که بنا بر داستان‌های باب اول بوستان سعدی نقش خود را ایفاء می‌کنند. اولین فرم انسانی در سطح اول قرار گرفته شاهزاده‌ای است که برای فرار از اژدهای در حال خزیدن به سمت وی، از درخت بالا رفته‌است و به سمت اسب خود که در پایین درخت قرار دارد، چرخیده‌است. دومین فرم انسانی که در سطح چهارم قرار گرفته نیز به شاهزاده‌ای اشاره دارد که بر روی تکه سنگی نشسته و در حال شکار و یا نبرد با حیوانات درنده به وسیله تیر و کمان است.

برای ارتباط بین مخاطب و هنرمند به هدف رساندن و درک یک مضمون است. «در ادبیات و هنر، پرداختن به صورت و فرم یکی از وجوه بارز خلق یک اثر است. به‌طوری‌که تفاوت در این مسئله منجر به آفرینش و یا پیروی از یک سبک خاص می‌شود. فرمالیسم یا صورتگرایی یکی از سبک‌های رایج ادبی و هنری است که در ادبیات و هنر ایران نیز مورد توجه بوده‌است» (اسدیان و رزاق‌پور، ۱۴۰۱: ۲۶) که هر اثر با بهره‌گیری از کلیت فرمی سبک خاص خود را گرفته و هویت می‌یابد؛ بنابراین در پژوهش‌هایی با رویکرد فرم شناسی می‌توان از یک جز (فرم) به یک کل واحد (سبک) رسید.

فرم انسانی

یکی از فرم‌های با اهمیت در نگارگری‌های ایرانی فرم انسانی است که کلیت آن از خصلتی انسان محورانه و یا اومانیسمی برخوردار است، فرم انسان به جهت آن که همیشه همپای اندیشه و تفکر است و از سوی دیگر تجلی‌گاه احساسات و عمیق‌ترین اندیشه‌های بشری است مورد توجه بیشتری واقع شده‌است (ابراهیمی‌ناغانی، ۱۳۸۸: ۱۳). در مواجهه با آثار هنری هر دوره مشخص است که هر هنرمند با توجه به مطالعات و تجربه شخصی ویژگی‌های منحصربه‌فردی در فرم اندام انسانی، حالات چهره، اجزاء و تزیینات لباس بخشیده‌است.

میرزاآقا امامی

محمد مهدی امامی معروف به میرزاآقا امامی (۱۳۳۴-۱۲۶۰ هـ.ش) از هنرمندان اواخر دوره قاجار، اوایل پهلوی و بعد از آن در اصفهان است. وی فرزند سید محمد حسین امامی از هنرمندان و خاندان معروف امامی بود (وفامهر، ۱۳۹۰: ۶۱). میرزاآقا در زندگی هنری خود با فراز و نشیب‌های متعددی به لحاظ سیاسی، اقتصادی و اجتماعی روبرو بود و همین امر شرایط خلق آثار را به جهت شخصی، بازاری و یا سفارشی بودن آن‌ها مشخص می‌کند به طوری که آثار بازاری وی مخاطبانی در وسعت جهانی داشته که

برپایی کارگاه‌های متعدد به همین منظور بوده و ممکن است همین شرایط هنرمند را مجبور به کسب

مکتب اصفهان صفوی ساخته شده‌است. در نگاره «آبتنی شیرین» فرم‌های اصلی شیرین، خسرو و فرهاد هستند و قرارگیری آن‌ها در اثر، بر وجود مثلث عشقی و چالش‌های بین آن‌ها تأکید دارد که البته هر کدام بنا بر جایگاه اجتماعی دارای ویژگی تصویری خاص خود هستند و این تفاوت کاملاً بر مخاطب روشن شده‌است. ملازمان شیرین نیز دارای ویژگی‌هایی تصویری مبنی بر جایگاه و وظایفشان هستند و هر کدام مشغول به انجام کارهایی مرتبط به آبتنی شیرین (آوردن آب و نگه داشتن پرده) هستند. فرم اندام انسانی در این نگاره نیمه واقع‌گرایانه و منطبق بر نقش و شرایط هر شخصیت است که یادآور مجلس‌سازی‌های مکتب اصفهان صفوی است. در نگاره «دختر اشرافی»، فرم انسانی با موهایی بلند همراه با پرده دست‌آموزش در مرکز نگاره مشاهده می‌شود. فرم اندامی دختر به واسطه نوع نشستن و نحوه قرارگیری دست و پا (دور از فیگورهای قراردادی مکتبی) و همچنین القای حس جایگاه اشرافی دختر، به صورت نیمه واقع‌گرایانه است. این نگاره با الهام از نگاره‌های تک‌فیگور مکتب اصفهان صفوی ساخته شده‌است. فرم انسانی در «قالی نگاره مادر وطن» نمایانگر پیکره‌ی بانویی اشرافی است که نحوه قرارگیری سر و گردن، دست‌ها و نوع نشستن کاملاً مصنوعی، تشریفاتی و قراردادی است و تابلوهای تک‌پیکر مکتب قاجار را یادآوری می‌کند (تصویر ۵).

تصویر ۵- فرم اندام در آثار میرزا آقا امامی. منبع: (نگارندگان)

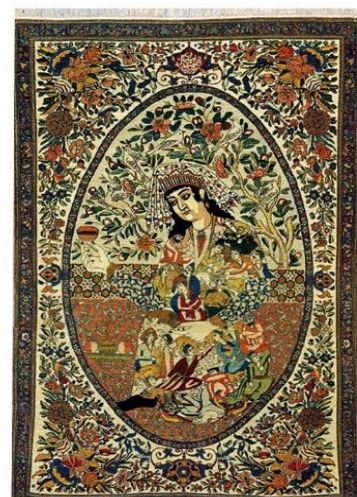

تصویر ۱- راست: حکایت باب اول بوستان سعدی، میرزا آقا امامی، اصفهان. منبع: (موزه ملی هنرهای اصفهان)

تصویر ۲- چپ: آبتنی شیرین، میرزا آقا امامی، اصفهان. منبع: (وفامهر، ۱۳۹۰: ۱۱۹)

تصویر ۳- دختر اشرافی با پرده، میرزا آقا امامی، اصفهان. منبع: (موزه ملی هنرهای اصفهان)

تصویر ۴- قالی نگاره مادر وطن، طرح از میرزا آقا امامی، اصفهان). منبع: (URL: 1)

فرم اندام در این نگاره به صورت نیمه واقع‌گرایانه است، به‌طوری‌که نمایانگر دید واقع‌گرایانه فرم اندامی انسان در این‌چنین شرایط مشابه بوده در حالی که تحت قواعد مکتبی است، این نگاره با الهام از نگاره‌های

چهره‌ها: ایجاد حالات احساسی در چهره‌ها موجب برقراری ارتباط با کیفیت‌تری بین مخاطب و هنرمند شده‌است.

تصویر ۶- حالات چهره در آثار میرزا آقا امامی. منبع: (نگارندگان)

به‌طوری‌که با دقت به‌صورت تمامی فرم‌های انسانی، به‌راحتی متوجه نقش هر یک می‌شویم که این مسئله به دلیل واقع‌نگارانه بودن اعضای صورت همه آن‌هاست و دیگر خبری از چشم‌های بادامی‌شکل و بینی‌ها و لب‌ها و ابروان مغولی و سامی نیستیم، بلکه در نوع خود خلاقیت و شهامت (بومی‌سازی اعضای صورت فرم‌ها) صورت گرفته و احساس ترس، احتیاط، سرخوشی، وقار مادرانه و کنجکاو در صورت‌های فرم انسانی در نگاره‌های «حکایت بوستان»، «آبتنی شیرین» و «مادر وطن» کاملاً نمایان است در حالی که نگاره «دختر اشرافی» کاملاً بدون احساس بر اساس قوانین نگارگری مکتبی (صفوی) ساخته شده‌است (تصویر ۶).

متعلقات و تزئین

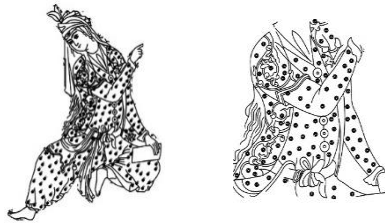
لباس: لباس فرم‌های انسانی و تزئینات آن‌ها از دیگر موارد مهم در مطالعه نگاره‌ها است که به‌وسیله آن جنسیت (زن و مرد)، جایگاه اجتماعی و شغل فرد تعیین می‌شود. اجزاء لباس‌ها در نگاره «حکایت بوستان سعدی»، شامل کلاه و دستار، تن‌پوش‌هایی با آستین‌کوتاه و بلند، کت بلند، شال کمر، شلوار، ساق پا و کفش است. هنرمند در این نگاره بنا بر موقعیت سوژه‌ها برایشان متعلقات و تزئینات مرتبط با مضمون نگاره را انتخاب کرده که کاملاً با نحوه زندگی شاهزادگان جوان تحت قوانین دوره (صفوی) انطباق

دارد (تصویر ۷). در نگاره «آبتنی شیرین» پوشش شیرین و ملازمانش در کنار برکه پوشش بالاتنه جذب رنگ بدن و لنگ و شال کمر است که با نقوشی انتزاعی تزئین شده‌است. ندیمه مسن پشت پرده قرار گرفته و تنها پوشش سر وی مشخص است. خسرو دارای کلاه، تنپوشی آستین بلند، قبا و شال کمر است که معرف مقام پادشاهی وی است. لباس فرهاد نیز کلاه، شلوار، تنپوش و قبایی راحت است که لبه‌های آن به داخل برگشته و با شال بر دورکمر محکم شده است، چکمه‌ها با پارچه‌ای نواری و سفید نیز تا زانو پیچانده، پوشش داده شده او بر جایگاه اجتماعی فرهاد سنگ‌تراش مهر تأیید زده‌است. همچنین نقش برجسته فرهاد نیز دارای اجزاء لباس مطابق با کلیت اثر است. پیرو مشخصات فرم‌های لباس‌ها آن‌چه مورد توجه است، هنرمند در این نگاره لباس‌ها را بر اساس ریشه داستان در دوره ساسانی و البته بر اساس سلیقه مکتب دوره صفوی طراحی کرده‌است (تصویر ۸). در نگاره دختر اشرافی نیز بر اساس مکتب صفوی از قبا، بلند، کت، شلوار، دستار و شال سر، نیم‌تاج و شال کمر استفاده شده که نقوش ختایی افشان با گل‌های شاه عباسی و اسلیمی‌های دهان اژدری پیچک‌دار به‌عنوان تزئینات به‌کاررفته‌اند، در این میان پاهای بدون پوشش سوژه گواه بر دید واقع‌گرایانه هنرمند است (تصویر ۹). در قالی نگاره «مادر وطن» تمامی اجزاء لباس کاملاً منطبق بر مکتب دوره صفوی است ولی در تزئینات قبا، مادر وطن شاهد به‌کارگیری خلاقیت هنرمند با بهره‌گیری از فرم‌های انسانی و حیوانی و هم نشینی فوق‌العاده آن‌ها با چرخش‌های اسلیمی است (تصویر ۱۰).

رنگ‌بندی: از دیگر موارد مورد مطالعه در فرم انسانی رنگ است که بنا بر موارد مورد پژوهش رنگ‌های مورد استفاده شامل رنگ‌های روحی و جسمی هستند و هنرمند در نمونه آثار خود با استفاده از آن توانسته به بیان حالات و احساسات حاکم بر اثر، بر اساس مضمون آن بپردازد، به‌طوری‌که در نگاره «حکایت بوستان» بر اساس شرایط پرچالش مضمون حکایت رنگ‌بندی گرم مورد استفاده قرار گرفته‌است و رنگ

تصویر ۸- اجزاء و تزیینات لباس در نگاره آبتنی شیرین.
منبع: (نگارندگان)

تصویر ۹- اجزاء و تزیینات لباس در نگاره دختر اشرافی
با پرنده. منبع: (نگارندگان)

تصویر ۱۰- اجزاء و تزیینات لباس در قالی نگاره
مادر وطن. منبع: (نگارندگان)

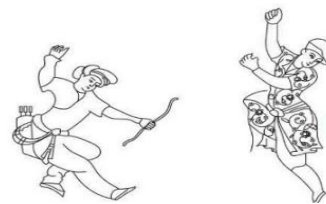

تصویر ۱۱- قلم‌گیری در آثار میرزا آقا امامی.
منبع: (نگارندگان)

ساخت‌وساز (پرداز): پرداز از موارد بسیار تأثیرگذار بر ویژگی‌های خاص فرم‌های انسانی نگاره‌ها محسوب شده که در سه نمونه آثار «حکایت بوستان»، «آبتنی شیرین» و «دختر اشرافی» میرزا آقا امامی از ترکیب انواع مختلف آن (لکه‌ای، نقطه‌ای و خطی) با استفاده از رنگ‌های روحی برای نشان دادن هر چه بهتر حجم

لباس‌های سوژه‌های اصلی ترکیبی از رنگ سرد و گرم و البته بر اساس منطق و واقعیت متناسب با مضمون اثر انتخاب شده‌است. رنگ‌بندی در این نگاره مکتبی و واقع‌گرایانه است. در نگاره «آبتنی شیرین» رنگ‌بندی فرم‌های انسانی بنابر جایگاه و نقش و احساسات هر یک انتخاب شده به‌طوری‌که رنگ‌بندی پر شور و نشاط شیرین و خسرو در تقابل با رنگ‌بندی سرد و پر از ناامیدی فرهاد قرار گرفته و همچنین مبنی بر قوانین نگارگری مکتبی است. رنگ در این نگاره مکتبی و واقع‌گرایانه است. در نگاره «دختر اشرافی» رنگ‌بندی فرم انسانی کاملاً زنده و دارای هم‌نشینی منطقی رنگ‌های سرد و گرم است و این انتخاب رنگ در فضایی با رنگ گرم ملایم و خنثی زمینه بر شور جوانی دختر جوان تأکید داشته، رنگ صورت واقعی و در نتیجه واقع‌گرایانه و مکتبی است. در نهایت رنگ‌بندی در قالی نگاره «مادر وطن» بر هم‌نشینی متعادل و منطقی رنگ‌های سرد و گرم دلالت دارد به‌طوری‌که نوع انتخاب رنگ بر شکوه و جلال مادر وطن نیز افزوده است. آن‌چه که در این قسمت از مطالعه روشن است بهره‌گیری از رنگ‌های غیر واقع‌گرایانه مبتنی بر رنگ‌های رایج در قالی است.

قلم‌گیری: قلم‌گیری در واقع دورگیری خطی است که معمولاً با یک رنگ تیره انجام می‌شود که در مواردی بسیار نازک و ضخیم رسم می‌شود به آن تندی و کندی می‌گویند که برای تفکیک فرم‌ها از یکدیگر و القای حجم (خطوط روی لباس‌ها، چروک دستار و شال کمر، موهای مجعد و...) مورد استفاده قرار می‌گیرد و در کلیه آثار میرزا آقا قابل مشاهده‌است. البته در نمونه قالی نگاره قلم‌گیری بدون تندی و کندی است، به طور کلی قلم‌گیری در آثار نگارگری مکتبی قابل مشاهده‌است (تصویر ۱۱).

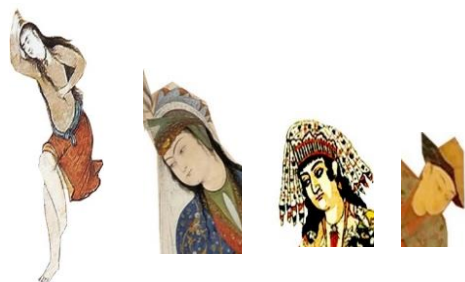
تصویر ۱۲- اجزاء و تزیینات لباس در حکایت بوستان. منبع:
(نگارندگان)

مانند نوع ایستادن، نشستن، نحوه قرارگیری سر و گردن، دست و پا و... در حال گذار از قراردادهای مکتبی است که می‌توان به آن‌ها ویژگی واقع‌گرایانه و نیمه واقع‌گرایانه را اطلاق کرد، این در حالی است که اعضای صورت سوژه‌ها واقع‌گرایانه‌تر ساخته شده‌است. قلم‌گیری آثار به شیوه مکتبی (دورگیری با خط مشکی) بوده در حالی که نگارگر با بهره‌گیری از ترکیب پردازهای لکه‌ای، خطی و نقطه‌ای، به واقع‌گرایانه نشان دادن فرم‌ها و گذار از نگارگری مکتبی تأکید کرده‌است (جدول ۱).

محمدحسین حاج مصورالملکی

محمدحسین حاج مصورالملکی، مشهور به حاج مصور، طراح، نقاش، شاعر و نگارگر بلندآوازه اصفهانی، در سال ۱۳۶۹ هـ.ش در یکی از خانه‌های قدیمی اصفهان به دنیا آمد. محمدحسین تا ۱۰ سالگی به تحصیل در مکتب خانه‌های آن روزگار مشغول بود و همچون همسالانش کودکی را به بازیگوشی و کارهای کودکانه سپری کرد. وی در همین دوران در کارگاه پدر مشغول شد تا به رموز نقاشی و قلمدان سازی آشنا گردد. حاج مصورالملکی نیز بنا بر شرایط زندگی تصمیم‌هایی گرفت که پیرو آن اقدام به توسعه آموزه‌های پدر (قلمدان‌نگاری)، طراحی برای پارچه‌های قلم‌کار و شروع شبیه‌سازی، مطالعه آثار نقاشی مکاتب گذشته (بنابر تمایل جامعه هنری زمان)، سفر به فرانسه و فراگیری علوم مناظر و مرایا و نقاشی واقع‌گرا شد و وی را به یکی از هنرمندان شاخص دوران پهلوی مبدل کرد که تأثیرات ارزشمندی بر نگارگری ایرانی گذاشته است (کاویانی، ۱۳۷۹: ۱۹۸-۱۹۷).

و جنسیت (سایه‌های روی صورت) بهره گرفته شده‌است. البته شایان ذکر است که این مطلب در مورد قالی نگاره «مادر وطن» متفاوت است، زیرا به واسطه تکنیک مورد استفاده در ساخت کار (بافت) هنرمند در طراحی نقشه می‌تواند صرفاً از پرداز لکه‌ای (با کاربرد رنگ‌هایی با دو پرده اختلاف تیرگی و روشنی) برای ایجاد سایه بهره‌برد (تصویر ۱۲).

تصویر ۱۲- پرداز در آثار میرزا آقا امامی. منبع: (نگارندگان) کلیه مشخصات فرم انسانی از اندام، چهره‌ها، متعلقات و تزیین لباس، رنگبندی و ساخت‌وساز چهار اثر مورد پژوهش از نگارگری‌های میرزا آقا امامی که هر کدام را به صورت داده‌هایی، به صورت مفید و روشن بیان می‌کند که در جدولی گردآوری شده‌است. مسئله بسیار مهم، توجه هنرمند به فرم اندام که در این نگاره‌ها کاملاً منطبق بر واقعیت فضای مضمون اثر (واقع‌گرایانه) و البته در قالب مکتبی (صفوی، اصفهان صفوی و قاجار) طراحی شده که بعضاً بیانگر فرم نیمه واقع‌گرا است. همچنین سایر فرم‌ها مانند لباس پر نقش و نگار، تاج و دستار روی تاج نیز به حالت تشریفاتی بودن موضوع اثر کمک کرده‌اند که این پرکاری یادآور تلفیق مکتب نگارگری صفوی با دید واقع‌گرایانه هنرمند است. به‌طور کلی فرم‌های انسانی

جدول ۱- مشخصات نگاره‌های میرزا آقا امامی. منبع: (نگارندگان)

نگاره	فرم انسانی	اندام و چهره	لباس	رنگ‌بندی	قلم‌گیری	ساخت‌وساز		
						لکه‌ای	خطی	نقطه‌ای
۱		فرم اندام (نیمه‌واقع چهره گرایانه). چهره دارای حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و (نیمه واقع گرایانه) و دارای نقوش مکتبی	انتخاب منطقی و جسورانه رنگ. مکتبی و واقع گرایانه	وجود قلم‌گیری مکتبی با تندی و کندی خطوط	*	*	*
۲		فرم اندام (نیمه واقع گرایانه). چهره دارای حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و الهام از دوره ساسانی (واقع گرایانه) و دارای نقوش مکتبی	انتخاب منطقی و جسورانه رنگ. (مکتبی و واقع گرایانه)	وجود قلم‌گیری مکتبی با تندی و کندی خطوط	*	*	*
۳		فرم اندام (نیمه واقع گرایانه). چهره بدون حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و دارای نقوش مکتبی	انتخاب منطقی و جسورانه رنگ (مکتبی و واقع گرایانه)	وجود قلم‌گیری مکتبی با تندی و کندی خطوط	*	*	*
۴		فرم اندام (مکتبی). چهره بدون حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و دارای نقوش خلافتانه	انتخاب منطقی و جسورانه رنگ (غیر واقع گرایانه)	وجود قلم‌گیری مکتبی با خطوط یکنواخت	*	-	

نگارگری‌های حاج مصورالملکی

نمونه‌های موردی مورد مطالعه در این پژوهش چهار اثر از نگارگری‌های حاج مصورالملکی شامل نگاره‌های «شکست محور»، «بزم در طبیعت»، «شکار شیر» و «پیرمرد» است. نگاره‌ها بر اساس مسائل روزمره «شکست محور» و «بزم در طبیعت»، جریانات تاریخی «شکار شیر» و موضوع آزاد «پیرمرد» ساخته شده‌است (تصویر ۱۳، ۱۴، ۱۵ و ۱۶).

تصویر ۱۳- شکست محور، حاج مصورالملکی. منبع: (URL: 2)

است. در نگاره «بزم در طبیعت»، پنج فرم انسانی شامل سه نوازنده مرد و دو نوازنده زن است که فرم‌ها مبتنی بر مضمون اثر (لحظه‌ای از یک مجلس بزم در تفرجگاه) طراحی شده‌اند. زنان در حال رقص و مردان نوازنده در حال ساز زدن هستند و هنرمند این صحنه را به صورت لحظه‌ای از یک جریان روزمرگی دوره اوایل پهلوی را ثبت کرده‌است. فرم‌های انسانی کاملاً واقع‌گرایانه و به دور از ویژگی‌های مکتبی نگارگری ایرانی ترسیم شده به‌طوری‌که می‌توان تأثیر مطالعات نقاشی واقع‌گرا نقاش بر روی این اثر را مشاهده کرد. در نگاره «شکار شیر»، پنج مرد در حال شکار هستند. سوژه اصلی که در نگاره بزرگ‌تر از بقیه ترسیم شده شاه است که در لحظه نبرد اصلی با شکار قرار گرفته و بقیه مردان که ملازمان وی هستند در حال همراهی وی می‌باشند. فرم‌های انسانی دارای حرکت و تکاپو هستند که کاملاً منطبق با شرایط مضمون اثر و واقع‌گرا است. نگاره «پیرمرد» نمایانگر پیکره مرد مسنی است که در یک فضا نشسته و گویی به فکر فرو رفته‌است. فرم اندامی بر اساس شرایط زیستی یک فرد مسن به نظر می‌آید و حس آرامش و سکون را به مخاطب القاء و کاملاً منطبق بر نگارگری مکتبی (صفوی) است (تصویر ۱۷).

چهره‌ها: آنچه که در چهره‌های نگاره‌های حاج مصورالملکی قابل توجه است وجود اعضای صورت کاملاً واقع‌گرایانه در تمامی نگاره‌ها که این مهم حتی در نگاره‌هایی چون «شکست محور» و «پیرمرد» که به صورت مکتبی (صفوی و اصفهان صفوی) مصور شده‌اند با دو اثر دیگر «بزم در طبیعت» و «شکار شیر» که کاملاً واقع‌گرایانه هستند، مستثنی نیست، نکته بسیار مهم در شخصیت سازی‌های نگاره شکست محور وجود شبیه‌سازی سوژه‌های اصلی این نگاره بر اساس شخصیت‌های اول دو گروه اصلی درگیر جنگ بوده که بر واقع‌گرایانه بودن چهره‌ها مهر تأیید است. در تمامی نگاره‌ها احساساتی چون هیجان پیروزی و شکست، آرامش و سکون قابل مشاهده است. در نگاره «بزم در طبیعت» احساسات سوژه‌ها به دلیل شیوه ناشی عکاسی گونه هنرمند به گونه‌ای است و گویی

تصویر ۱۴- بزم در طبیعت، حاج مصورالملکی. منبع: (موزه ملی هنرهای اصفهان)

تصویر ۱۵- راست: شکار شیر، حاج مصورالملکی. منبع: (موزه ملی هنرهای اصفهان)

تصویر ۱۶- چپ: پیرمرد، حاج مصورالملکی. منبع: (URL: 3)

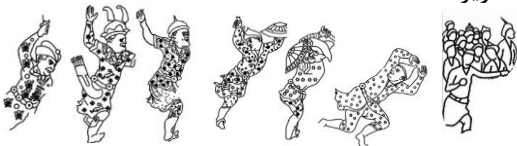
فرم انسانی در آثار نگارگری حاج مصورالملکی

فرم اندام: در نگاره «شکست محور»، شش فرم انسانی بزرگ به‌عنوان سوژه اصلی و چندین فرم کوچک‌تر به‌عنوان سوژه‌های فرعی قابل مشاهده است که بنا بر پشتوانه موضوعی (جنگ جهانی دوم) نقش خود را ایفاء می‌کنند. در سمت چپ کادر سه شخصیت متفکین قرار دارند که نوع چینش منسجم فرم انسانی بیانگر پیش‌روندگی آن‌ها در جنگ و در نهایت از پیروزی آن‌ها خبر می‌دهد، در سمت راست کادر سه شخصیت از گروه دول محور نمایانند که چینش به هم‌ریخته فرم اندامی خبر از شکست و عقب‌نشینی آن‌ها می‌دهد، در پس‌زمینه سمت چپ گروهی مشاهده می‌شود که بیانگر ناظران جنگ (سایر کشورهای درگیر جنگ) است. فرم اندامی در این نگاره نیمه واقع‌گرایانه و منطبق بر نگارگری مکتبی (صفوی)

تصویر ۱۷- فرم اندامی در آثار حاج مصورالملکی. منبع: (نگارندگان)

انتخاب شده و واقع‌گرایانه و بدون تزئین هستند (تصویر ۲۰). نوع پوشش افراد در نگاره «شکار شیر»، بر اساس مکتب صفوی اصفهان از کت، شلوار، کلاه، شال کمر و چکمه استفاده شده که متناسب با لباس مراسم شکار افراد سلطنتی است و لباس‌ها بدون تزئین هستند است (تصویر ۲۱). در نگاره «پیرمرد»، تمامی اجزاء لباس (ردای بلند، دستار سر، شال کمر و پارچه‌ای که بر دوش پیرمرد) است کاملاً منطبق بر مکتب دوره صفوی است که یادآور صوفیان آن دوران است و هیچ‌گونه تزئینی در آن مشاهده نمی‌شود (تصویر ۲۲).

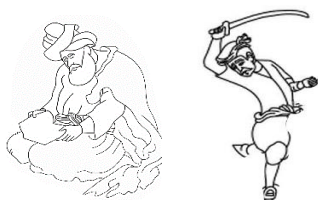
تصویر ۱۹- متعلقات و تزئین لباس نگاره شکست محور.

منبع: (نگارندگان)

تصویر ۲۰- متعلقات و تزئین لباس نگاره بزم در طبیعت.

منبع: (نگارندگان)

تصویر ۲۱- راست: متعلقات و تزئین لباس نگاره شکار شیر. منبع:

(نگارندگان)

تصویر ۲۲- چپ: متعلقات و تزئین لباس نگاره پیرمرد.

منبع: (نگارندگان)

افراد در زمان منجمد شده‌اند با این حال نمی‌توان وجود احساسات را در آن انکار کرد (تصویر ۱۸).

تصویر ۱۸- چهره‌ها در آثار حاج مصورالملکی. منبع: (نگارندگان)

متعلقات و تزئین لباس: اجزاء لباس‌ها در نگاره «شکست محور»، شامل کلاه و دستار، تن پوش‌هایی با آستین کوتاه و بلند، کت بلند، کمربند زرین، شلوار، کلاه و چکمه است. هنرمند در این نگاره بنا بر موقعیت سوژه‌ها برایشان متعلقات و تزئینات مرتبط با مضمون و جایگاهشان انتخاب کرده به‌طوری‌که تزئینات گروه پیروز جنگ در قسمت یقه‌ها مجلل‌تر و کلاه‌ها دارای پر به نشانه فره پادشاهی است. تزئینات لباس‌ها شامل نقوش حیوانی و گیاهی است که در گروه پیروز تزئینات مفصل‌تر و در گروه شکست‌خورده مختصرتر است و پوشش گروه ناظران جنگ بدون تزئینات است. اجزاء و متعلقات لباس در این نگاره بر اساس مکتب نگارگری صفوی مصور شده‌است (تصویر ۱۹). در نگاره «بزم در طبیعت»، پوشش سوژه‌ها بنا بر شغل (رقصنده‌ها) و دوره زیستی آن‌ها (پهلوی)

ساخت و ساز (پرداز): پرداز از موارد بسیار تاثیرگذار بر ویژگی‌های خاص فرم‌های انسانی نگاره‌ها است که در دو نمونه آثار «شکست محور» و «پیرمرد»، هنرمند از ترکیب انواع مختلف آن (لکه‌ای، نقطه‌ای و خطی) با استفاده از رنگ‌های روحی (آبرنگ) برای نشان دادن هر چه بهتر حجم و جنسیت (سایه‌های روی صورت) بهره گرفته‌است و با توجه به شیوه کار دو اثر «بزم در طبیعت» و «شکار شیر» که به صورت نقاشی واقع‌گرا است، ساخت‌وسازها به وسیله لکه‌هایی رنگی (آبرنگ و رنگ و روغن) انجام گرفته‌است (تصویر ۲۴).

تصویر ۲۴- پرداز در آثار حاج مصورالملکی.
منبع: (نگارندگان)

کلیه مشخصات فرم انسانی از اندام، چهره‌ها، متعلقات و تزئین لباس، رنگبندی و ساخت و ساز چهار اثر مورد پژوهش از نگارگری‌های حاج مصورالملکی که هر کدام را به صورت داده‌هایی مفید و روشن بیان می‌کند و در جدولی گردآوری شده‌است. مسئله بسیار مهم، توجه هنرمند به فرم اندام که در این نگاره‌ها کاملاً منطبق بر واقعیت فضای مضمون اثر (واقع‌گرایانه) و البته تلفیق آن با مکتب (صفوی و اصفهان صفوی) طراحی شده که با این حال واقع‌گرایانه به نظر می‌رسد. همچنین سایر فرم‌ها مانند لباس پر نقش و نگار به حالت تشریفاتی بودن موضوع اثر کمک کرده‌اند که این پرکاری یادآور تلفیق مکتب نگارگری صفوی با دید واقع‌گرایانه هنرمند است. به‌طور کلی فرم‌های انسانی مانند نوع ایستادن، نشستن، نحوه قرارگیری سر و گردن، دست و پا و... به‌صورت کاملاً واقع‌گرایانه و ادغام کمی با قراردادهای مکتبی (صرفاً در نمونه «شکست محور») است که می‌توان به آن‌ها ویژگی

رنگبندی: در نگاره «شکست محور»، رنگبندی بر اساس سلیقه نگارگری ایرانی (رنگ‌های پرانرژی) و نقاشی واقع‌گرا (رنگ‌های ملایم و خاموش)، همچنین جایگاه شخصیت‌ها به دو دسته رنگ‌های زنده و پرانرژی برای گروه پیروز جنگ و رنگ‌های خنثی و خاموش برای گروه شکست‌خورده تقسیم می‌شود و رنگبندی ناظران جنگ ترکیبی از هر دو طرف جنگ است. رنگبندی فرم‌ها در این نگاره مکتبی و واقع‌گرایانه است. در نگاره «بزم در طبیعت»، رنگبندی فرم‌ها متنوع و شاد که متناسب بر مضمون نگاره (مراسم بزم) و واقع‌گرایانه است، در نگاره «شکار شیر»، رنگبندی فرم‌های انسانی کاملاً زنده و پر شور و هیجان که متناسب با شرایط مضمون نگاره (شکار) است. رنگبندی این نگاره واقع‌گرایانه است. در نگاره «پیرمرد»، رنگبندی به صورت غیرواقع‌گرایانه در صورت و دست و خطوط مرزی لباس‌ها دیده می‌شود.

قلم‌گیری: قلم‌گیری در آثار حاج مصورالملکی بیانگر شناخت کامل هنرمند از نگارگری ایرانی است که در دو نگاره «شکست محور» با تندی و کندی ملایم (مکتب صفوی) و در «نگاره پیرمرد» با تندی و کندی شدیدتر (مکتب اصفهان صفوی) قابل‌مشاهده است درحالی‌که در دو نگاره بزم در طبیعت و شکار شیر تفکیک فرم‌ها به شیوه نقاشی واقع‌گرا معاصر از طریق ایجاد سایه و روشنی در لبه فرم اصلی و پس‌زمینه آن انجام گرفته‌است (تصویر ۲۳).

تصویر ۲۳- قلم‌گیری در آثار حاج مصورالملکی.
منبع: (نگارندگان)

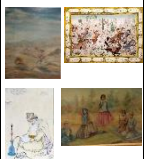
واقع‌گرایانه، نیمه واقع‌گرایانه و مکتبی را اطلاق کرد، این درحالی که است که اعضای صورت سوژه‌ها کاملاً واقع‌گرایانه ساخته شده‌است. قلم‌گیری آثار در دو اثر «شکست محور و پیرمرد» به شیوه مکتبی (دورگیری با خط) و دو اثر دیگر «بزم در طبیعت» و «شکار شیر» بدون قلم‌گیری رایج نگارگری ایرانی است. ساخت‌وساز با بهره‌گیری از ترکیب پردازهای لکه‌ای، خطی و نقطه‌ای در دو اثر «شکست محور» و «پیرمرد» و لکه‌های رنگی در آثار «بزم در طبیعت» و «شکار شیر» است که هر دو شیوه بر واقع‌گرایانه نشان دادن فرم‌ها و تأثیرگذاری نقاشی غرب تأکید دارد (جدول ۲).

تطبیق: در ادامه با هدف رسیدن به سرآغاز ایجاد ویژگی‌های نو در نگارگری ایرانی می‌بایست به تطابق ویژگی‌های فرم انسانی آثار در این پژوهش پرداخت و سپس اطلاعات را در یک جدولی حاوی اشتراکات و افتراقات ارایه نمود.

جدول ۲- مشخصات نگاره‌های حاج مصورالملکی. منبع: (نگارندگان)

نگاره	فرم انسانی	اندام و چهره	لباس	رنگبندی	قلم‌گیری	ساخت و ساز		
						لکه‌ای	خطی	نقطه‌ای
۱۳		فرم اندام (نیمه واقع‌گرایانه). چهره دارای حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و (نیمه واقع‌گرایانه) و دارای نقوش تزیینی مکتبی	انتخاب منطقی و (مکتبی و واقع‌گرایانه)	وجود قلم‌گیری مکتبی با تندی و کندی ملایم خطوط	*	*	*
۱۴		فرم اندام (واقع‌گرایانه). چهره دارای حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها (واقع‌گرایانه) و بدون نقوش تزیینی	انتخاب منطقی رنگ. (واقع‌گرایانه) تحت تأثیر مکتب رمانتیسیسم	بدون قلم‌گیری	*	-	-
۱۵		فرم اندام (واقع‌گرایانه). چهره دارای حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و بدون نقوش تزیینی	انتخاب منطقی تحت تأثیر مکتب رمانتیسیسم (واقع‌گرایانه)	بدون قلم‌گیری	*	-	-
۱۶		فرم اندام (مکتبی). چهره دارای حالات و احساسات	کلیت متعلقات لباس‌ها مکتبی (صفوی) و بدون نقوش تزیینی	انتخاب منطقی رنگ (غیر واقع‌گرایانه)	وجود قلم‌گیری مکتبی با خطوط تند و کند شدید	*	*	*

اشتراکات: فرم‌های انسانی مبتنی بر شناخت و مطالعات هر دو هنرمند بر مکاتب گذشته نگارگری ایران (صفوی و اصفهان صفوی) و در مواقعی تبعیت از آن‌ها شکل گرفته‌اند. ایرانی شدن فرم‌ها مانند چهره‌ها و اعضای صورت ایرانی، فرم اندام واقعی‌تر و به دور از تصنع، ایجاد احساسات در حالات چهره فرم‌های انسانی و حذف فرم‌های بیگانه سامی و مغولی صورت پهن، ابروان کشیده، چشمان بادامی، فرم اندام خشک و تصنعی و غیر زمینی و... از آثار نگارگری هر دو هنرمند. انتخاب رنگ‌ها متناسب با مضمون هر اثر نگارگری صورت گرفته‌است. نقش قلم‌گیری به‌عنوان فرم‌دهنده و جداکننده اجزاء فرم‌های انسانی از یکدیگر به‌خوبی قابل‌مشاهده است و در تمامی آثار که دارای قلم‌گیری هستند از مکتب صفوی و اصفهان صفوی تبعیت شده‌است. نقش پردازها به‌عنوان ساخت‌وساز جنس هر فرم و بعدنمایی آن‌ها به‌خوبی قابل‌مشاهده است.

هنرمند	تصویر آثار	وجوه اشتراک				وجوه افتراق		
		اندام	چهره	رنگ	قلم-گیری	پرداز	اندام و چهره	رنگ
میرزا آقا امامی		مبتنی بر مکاتب نگارگری ایران (صفوی و اصفهان صفوی)	چهره‌های ایرانی شده، دارای احساسات، تفکیک جنسیت	متناسب با مضمون اثر	مبتنی بر مکاتب فوی و اصفهان صفوی	ایجاد بعد نمایی، تعیین بافت و جنس	تلفیقی از مکتبی و نیمه واقع گرا	تلفیقی از مکتبی تخت و واقع گرا
حاج مصورالملکی							تلفیقی از واقع گرا و مکتبی	تلفیقی از مکتبی و واقع گرای

افتراقات:

آنچه به عنوان جنبه‌های مفترق در میان آثار نگارگری هنرمندان مورد مطالعه بیان می‌شود، در اصل بر وجود ویژگی‌های خاص هر هنرمند دلالت کرده و مسیری برای شناخت سرآغاز ایجاد ویژگی‌های نو نگارگری ایرانی است. تفاوت از جنبه فرم‌های انسانی (اندام، حالات چهره)، آثار میرزا آقا تلفیقی از مکتبی و نیمه واقع گرا بوده درحالی‌که آثار حاج مصورالملکی تلفیقی از واقع گرا، نیمه واقع گرا و مکتبی است. از جنبه رنگ، آثار میرزا آقا مکتبی، واقع گرایانه و غیر واقع گرایانه، آثار حاج مصورالملکی واقع گرایانه، غیر واقع گرایانه و مکتبی است. از جنبه پرداز آثار میرزا آقا تلفیقی از مکتبی تخت و واقع گرایانه هستند درحالی‌که پرداز در آثار حاج مصورالملکی مکتبی، واقع گرایانه (غربی) است. وجوه اشتراک و افتراق در آثار هر دو هنرمند مورد مطالعه این پژوهش در قالب جدول دیگری جمع‌آوری گردیده است که دستیابی به تکامل روند ایرانی سازی را روشن تر می‌کند (جدول ۳).

نتیجه گیری

در این پژوهش هشت نمونه اثر نگاره از دو هنرمند (میرزا آقا امامی و حاج مصورالملکی) که به ترتیب متعلق به دوران اواخر قاجار و تا اواخر پهلوی دوم هستند و البته معاصر یکدیگر نیز بوده‌اند مورد مطالعه تحلیلی- تطبیقی از جهت ویژگی‌های بصری قرار گرفت. نتیجه این مطالعه، پاسخ‌گویی به سؤالات مطروح در این پژوهش است.

سؤال اصلی این پژوهش مبنی بر این است ویژگی‌های تغییر یافته فرم‌های انسانی توسط میرزا آقا امامی و حاج مصورالملکی چیست؟ ویژگی‌های نو شامل چهره‌های ایرانی شده، فرم اندام‌های واقعی تر و تفکیک جنسیت در فرم‌های انسانی، به کارگیری احساسات در صورت فرم‌های انسانی، رنگ‌بندی‌های طبیعی تر همراه با پردازهای مکتبی تخت را به نگارگری ایرانی بخشیده و فرم‌های تکراری و غیر ایرانی (ویژگی‌های سامی و مغولی مانند صورت‌های پهن و ابروان کمانی با چشمان بادامی، اندام و چهره‌های خشک و تصنعی، عدم تفکیک جنسیت زن و مرد) را محدود و تا حد امکان حذف کرده اند، به طوری که این تحولات در

دوره زمانی پهلوی شکل گرفته، به‌عنوان ویژگی‌های نگارگری پهلوی منسوب شد. این تغییر و تحولات موجبات شکل‌گیری مکتب نگارگری جدید توسط هادی تجویدی، خواهرزاده میرزاآقا، (یکی از شاگردان میرزاآقا بوده‌است) را فراهم کرد.

در پاسخ سؤال فرعی این پژوهش، تفاوت‌ها و شباهت‌های فرم‌های انسانی آثار نگارگری میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی چیست؟ این مسئله روشن شد که تفاوت‌ها در آثار میرزاآقا امامی و حاج مصورالملکی (گرایش به هنر واقع‌گرایانه توأمان با هنرمکتبی صفوی و اصفهان صفوی) به میزان واقع‌گرایانه بودن آثار حاج مصورالملکی در انتخاب فرم، رنگ و تکنیک (قلم‌گیری و پرداز) نسبت به آثار میرزاآقا امامی است. وجود شباهت در آثار هر دو هنرمند براساس مطالعه و تأثیرپذیری از مکاتب صفوی و اصفهان صفوی به واسطه دسترسی در شهر اصفهان به آن‌ها، ایجاد حالات زنده و واقع‌گرایانه‌تر در آثار به لحاظ فرمی، تکنیک (قلم‌گیری و پرداز) با پایبندی به اصول نگارگری مکاتب گذشته، حذف فرم‌های سامی و

مغولی از آثار خود، رنگ و فرم در همه آثار که متناسب با مضمون اثر است. بر اساس آنچه در مورد ارتباط این دو هنرمند مطرح شد، این شباهت‌ها می‌تواند حاصل مراوده حاج مصورالملک با میرزاآقا امامی که هم هنرمند پیشکسوت زمانشان بود و هم با یکدیگر در کارگاه ایشان به بحث و گفتگو در مورد آثار می‌پرداختند، باشد.

شایسته است که پژوهشگران تمرکز خود را برای واکاوی در فرم‌های صنایع دستی و نگارگری اصیل ایرانی و مطالعات ریشه‌ای انواع فرم‌ها و مفاهیم آن‌ها به منظور شناساندن و هدف آفرینش آن فرم‌ها به منظور احیای نقوش و عناصر ایرانی و ایجاد انگیزه‌ی نوآوری و ابتکار عمل در هنر اصیل ایرانی گذاشته تا هنرمندان معاصر با ریشه‌یابی روند هنر ایران (بر اساس تاریخ کشورمان و روشن شدن آن‌چه که بر هنرمان گذشته) بتوانند برای آینده هر چه بهتر آن تلاش نمایند که این مهم بدون پژوهش دقیق و کنکاش و مصاحبه با افراد با تجربه محقق نخواهد شد.

منابع

- ابراهیمی‌ناغانی، حسین (۱۳۸۸)، مطالعه تطبیقی شکل انسان در نگارگری مکتب هرات و نقاشی‌های قاجار، جلوه هنر، سال چهارم (۱)، ۲۴-۱۳.
- ادیب‌برومند، عبدالعلی (۱۳۵۶)، میرزاآقا امامی، نشر وحید، سال پانزدهم (۲۰۷ و ۲۰۶)، ۱۶-۱۴.
- اسدیان، امیر؛ رزاق‌پور، مرتضی (۱۴۰۱)، ظاهر فرمالیسم (صورت و فرم) در ادبیات و نگارگری، مطالعات هنر/اسلامی، سال نوزدهم (۴۸)، ۴۴-۲۵.
- پاشازنوس، محرمعلی (۱۳۸۸)، تبیین ریشه‌های نونگارگری در چهار مدرسه، هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره اول (۴۰)، ۲۴-۱۵.
- پاکباز، رویین (۱۳۷۸)، دایرت‌المعارف هنر، تهران: فرهنگ معاصر.
- پوپ، آرتوراپهام (۱۳۹۳)، سیر و صور نقاشی/ایران، مترجم: یعقوب آژند، تهران: مولی.
- کاویانی، مصطفی (۱۳۷۹)، معرفی چند چهره درخشان هنر معاصر اصفهان، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی (دانشگاه اصفهان)، سال سی‌وهفتم (۲۱ و ۲۰)، ۲۰۴-۱۸۳.
- مهرابی، بتول (۱۴۰۲)، تجدد و نوآوری در هنر پیشگامان مکتب نگارگری در چهارمدرسه، پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال هشتم (۵۴)، ۴۶-۳۹.
- نساج، فاطمه (۱۳۹۴)، بررسی مقایسه‌ای طرح در آثار سوخت و معرق استاد میرزاآقا امامی و استاد خوشنویس‌زاده، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده هنر، (منتشر نشده).

- وفامهر، مهدی (۱۳۸۶)، بررسی آثار حاج میرزا آقا امامی از دیدگاه تصویرسازی، عنوان پروژه عملی: معرفی بناهای تاریخی میبد به شیوه تصویرسازی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر، (منتشر نشده).
- وفامهر، مهدی؛ امامی فر، نظام الدین (۱۳۸۷)، پیدایش تابلوی سوخت و نقش حاج میرزا آقا امام، نگره، سال چهارم (۶)، ۴۴ - ۳۱.
- وفامهر، مهدی (۱۳۹۰)، زندگی و آثار هنری میرزا آقا امامی، اصفهان: طراحان هنر.

- URL1: <https://www.malool.com/galler> Accessed at 28-08-2021
- URL 2: <http://www.mosaverolmolki.com/gallery/premium/allies-axis-ww2-painting.html>
Accessed at 07-10-2021
- URL 3: <http://www.mosaverolmolki.com/gallery/painting-gallery-4.html>
Accessed at 07-10-2021